

یگانه ترجمه فارسی منظوم از زیارت امین الله و ارتباط آن با هفت بند ملاحسن کاشی

✦ ابوالفضل مرادی «رستا» * ✦

چکیده

نیایش‌هایی که از اهل بیت علیهم‌السلام به یادگار مانده است از متون عارفانه در ادبیات عرب محسوب می‌گردد و ترجمه‌های منظوم فارسی از نیایش‌های عربی، یکی از راه‌های ارتباط شاعرانه و نجوای عاشقانه، شاعران فارسی‌زبان به حساب می‌آید. این پژوهش ضمن معرفی و ارائه متن کامل یگانه ترجمه منظوم شناخته شده از زیارت امین الله اثر غلامرضا دبیران، ابتدا شناخت مختصر و مستندی از زندگانی سراینده آن به ثبت رسانده و سپس با پژوهش در متن، رابطه آن را با یکی از سروده‌های نمادین ادب شیعی فارسی یعنی هفت بند ملاحسن کاشی فرا می‌نماید و آنگاه ترجمه منظوم را از نظر ادبی مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار داده، جنبه‌های مختلف صور خیال در این اثر را مشخص می‌سازد. در نتیجه این پژوهش آشکار می‌گردد که این اثر ارزشمند و بی‌نظیر را می‌توان یکی از جوییه‌های متفاوت و نوآورانه به هفت بند کاشی به حساب آورد و شاعر با خلاقیت‌های شاعرانه و ادبی در این اثر، هنر شعری را در تأثیر هر چه بیشتر این نیایش ارزشمند به خدمت گرفته است.

کلیدواژه: زیارت امین الله، ترجمه منظوم، ادبیات فارسی، ملاحسن کاشی، غلامرضا دبیران

مقدمه

از دیرباز جرعه های نیایش به کام فطرت انسان ها از پیمانہ های زیارت خاندان، خوش نشسته و کام تشنه گان را سیراب نموده است. «امین الله» نام پرآوازه و آشنایی است بر زیارت حضرت امیر علیه السلام، اما گویی نخستین جمله های آن که در بردارنده سلام و احترام و ابراز ارادت به آن حضرت است همچون دهلیز عطر آگین و چشم انداز شورانگیزی است که فتح باب حضرت مصطفی و خاندان پاک او عليهم السلام است که ضمان می کند تا جان مشتاقان را به دشت وسیع مناجات و نیایش با محبوب الهی، راهی نمایند. پس از چند عبارت نخست، گوینده کلمات همچون عارفی شیدا خود را در برابر معشوق یگانه می یابد و عاشقانه های ناب بر زبان می راند و در حقیقت، زیارت امین الله، الهی نامه ای است که برای ما شیعیان به یادگار مانده است.

۱- زیارت امین الله و جایگاه آن در معارف شیعی

قدیم ترین اسناد، حاکی از جایگاه رفیع این زیارت است که خود شعر خدا است. «در عین اختصار از مهمترین زیارت های امیر المؤمنین ع است و از نظر اشمال بر انواع معارف عالیه که اظهار آن خاص معصوم است حاکی از صحت انتساب آن است» (شناخت جامع، ۱۳۹۰ ش ص. ۷) در کامل الزیارات زیارت امین الله به عنوان یک زیارت صحیح الانتساب از امام سجاده آورده شده است (ابن قولویه ص. ۴۱) با پژوهش های متقن صورت گرفته در اصالت اسناد این زیارت معتبر، جای هیچگونه شک و تردیدی نیست. (پژوهشگران موسسه امام الهادی ع، قم ص. ۸۶، جلد ۲)

۲- پیشینه پژوهش

در موضوع پیشینه سرایش ترجمه منظوم از زیارت امین الله لازم به ذکر است که با مراجعه به آثار شناخته شده در فهرستواره نسخه های خطی دنا و فهرستگان فنخا که اثر ارزشمندی در ارائه اطلاعاتی جامع از فهرست نسخه های خطی و دست نوشته های شناخته در ایران به حساب می آید و به نوعی آخرین و کامل ترین منبع در این زمینه قلمداد می گردد، موردی از ترجمه زیارت امین الله منظوم فارسی ثبت نگردیده است.

از سوی دیگر، تاکنون آثار ارزشمندی نیز در خصوص پژوهش در کتابشناسی نیایش‌ها و زیارات در قالب نظم فارسی برای مخاطبان صورت گرفته است. یکی از مهمترین نمونه‌های آن «کتابشناسی نیایش‌های شیعه» اثر سید رضا باقریان، رسول جعفریان، مهدی مهریزی، توسط انتشارات اداره کل فرهنگی شهرداری تهران، به تاریخ پاییز ۱۳۹۲ ش، در ۴۱۴ صفحه ارائه شده است. این کتاب از آثار تحقیقی مفید در این خصوص است. در این اثر هیچ نمونه‌ای در موضوع ترجمه منظوم زیارت امین الله معرفی نگردیده است و فقط اشاره‌ای مختصر به گزیده‌هایی از ترجمه منظوم از مفاتیح الجنان صورت گرفته است که آن‌ها نیز با توجه به گزیده و مختصر بودن به ترجمه زیارت امین الله ورود نیافته‌اند.

متأسفانه در این اثر، اشاره‌ای به ترجمه منظوم فارسی زیارت امین الله سروده مرحوم غلامرضا دبیران در ردیف آثار مرتبط با زیارات و نیایش‌ها صورت نگرفته است. اما از مرحوم غلامرضا دبیران در دو مورد در این اثر پژوهشی نام برده شده است در هر دو مورد نیز اشاره‌ای به ترجمه منظوم از دعای کمیل سروده غلامرضا دبیران می‌باشد (باقریان موحد، و غیره، ۱۳۹۲ ش ص ۲۳۱ و ۲۵۰)

اثر دیگر در این زمینه کتابشناسی ترجمه‌های منظوم، مقاله مستقلی است که با موضوع معرفی صد ترجمه منظوم از نیایش‌های معصومین علیهم السلام صورت گرفته است و در آن به موارد مشابه همچون ترجمه‌های منظوم زیارت عاشورا نیز توجه شده است اما در اینجا نیز، ترجمه منظوم زیارت امین الله اثر غلامرضا دبیران ذکر نشده است. (کتاب‌شناسی ترجمه منظوم نیایش‌های معصومین ع، ۱۳۹۲ ش ص ۱۹۷)

لذا پژوهش حاضر افتخار دارد که برای نخستین بار به معرفی و تحلیل و بررسی این اثر ارزشمند می‌پردازد.

۳- شرح حال مختصری از سراینده

زنده یاد غلامرضا دبیران در اسفند ماه ۱۲۸۶ ه.ش. برابر با محرم ۱۳۲۵ ه.ق و همزمان با برپایی شور و غوغای محرم حسینی در تهران پا به عرصه وجود نهاد و پس از ۶۹ سال عشق و ارادت به خاندان ولایت در ظهر روز دوشنبه سیزدهم بهمن ماه ۱۳۶۵ مصادف با سوم جمادی الثانیه ۱۴۰۷ ه.ق. که بنا بر روایتی سالروز رحلت حضرت فاطمه زهرا سلام الله علیهاست دار فانی را وداع گفت؛ و پیکر مطهر او در قطعه ۱۰۲ بهشت زهرا آرمید. (استاد غلامرضا

دبیران (زندگانی و آثار)، ۱۳۹۴ ش ص ۶۰

وی فرزند میرزا شفیع دبیران (دبیر افخم) از دانشمندان و خوشنویسان شهیر زمان خود بود که قرآن کریم و دیوان حافظی به خط خوش نستعلیق و مرقعاتی کم نظیر از ایشان به یادگار مانده است و جد ایشان و مرحوم محمد تقی دبیر اعلم (عنوان نگار) از نویسندگان وزارت رسائل و وزارت داخله وقت بوده اند و هریک در رشته خود یعنی نویسندگی و هنر خوشنویسی در عداد اول به شمار می رفته و به زبان های فارسی، عربی، ترکی، فرانسه و روسی، آشنایی کامل داشته اند جد اعلای ایشان مرحوم میرزا محمد منشی ساوجبلاغی (رئیس) منشی دیوان تحریرات محرمانه و رسائل خاصه بوده و هم در شعر و ادب نیز دستی داشته است (دبیر اعلم ساوجبلاغی و کتاب چاره ساز، تابستان ۱۳۸۹ ص ۵۶۵)

۳-۱- دوران تحصیل

استاد دبیران تحصیل را با فراگرفتن قرآن و تمرین خوشنویسی در محضر پدر و پدربزرگ و عم خویش آغاز نمود و همزمان با تحقیق و تدبّر در آیات قرآن و حفظ آن به تکمیل علوم ادبی و عربی و خوشنویسی اهتمام ورزید. سپس تحصیلات کلاسیک را در دبیرستان های تهران و دوره دانشگاهی را در رشته زبان و ادبیات فارسی در دانشکده ادبیات دانشگاه تهران گذرانده اند (دبیران حکیمه، ۱۳۷۶ ص. ک)

علاوه بر این که در دانشگاه از محضر استادانی چون مرحوم ملک الشعرا بهار، مرحوم میرزا عبدالعظیم خان قریب، مرحوم فاضل تونی، مرحوم بهمنیار و مرحوم بدیع الزمان فروزانفر استفاده نمودند و همواره مورد لطف همه آنان بودند.

علوم حوزوی را با علاقه بسیاری از دروس از آنجمله، قسمتی از تذکره علامه رادرفقه و مطوّل و مغنی و قصیده بُرده و اشعار متنبی و قسمتی از نحو و ادبیات را در محضر فاضل سبحان (اعمی) خواندند. برای تقویت دروس همه کتاب شرایع و معالم و برخی از کتب نحو و ادبیات عرب را از استاد زاهد و متقی مرحوم حجّة الاسلام شیخ مرتضی غمامی طالقانی فراگرفتند. بعدها از درس مرحوم آیت الله بهبهانی در اهواز، آیت الله محلاتی در شیراز، آخوند ملا صالح مازندرانی در سمنان، آقای میرزا صدرالدین پسر مرحوم حاج میرزا ابوالفضل و نوه مرحوم آخوند ملا ابراهیم فراگرفتند. (دبیران حکیمه، ۱۳۷۶ ص. ح)

۳-۲- دوستان و همراهان استاد دبیران

حضور درخشان استاد در عرصه های علم، مدیریت ارشد کشور، هنر و شعر و ادبیات زمینه را فراهم نموده است که با سرآمدن این عرصه های گوناگون مرآورده و دوستی نزدیک و تأثیر پذیری و تأثیرگذاری عمیق داشته باشد یک نگاه گذار به بخشی از این نام ها و نام آوران خود بیانگر این مقوله است. برخی از این نام های بزرگ سمت استادی برایشان داشتند، برخی همکاران دوران مدیریت وی بودند و بسیاری از دوستان و همپرازان او در عرصه های علم و هنر به حساب می آیند: «امیری فیروزکوهی، ناظرزاده کرمانی، آیت الله خلیل کمره ای، سید جعفر شهیدی، آیت الله شهید صدوقی (سومین شهید محراب)، سید غلامرضا سعیدی، آیت الله سید حسن مرعشی شوشتری، دکتر محمد مصدق، دکتر ولی الله نصر، احمد عماد الواعظین، محمد حسین شهریار، احمد گلچین معانی، دکتر قاسم رسا (ملك الشعراي آستان قدس رضوی) میرزا عبد الحمید شرعیانی وزیری، دکتر عبد الوهاب نورانی وصال، علی اصغر حکمت و...» (استاد غلامرضا دبیران (زندگانی و آثار)، ۱۳۹۴ ش ص. ۶)

۳-۳ ارتباط با علما و استادان حوزه

«مرحوم پدرم در تمامی دوران خدمت و مأموریت به شهرهای مختلف با علماء بزرگوار و اساتید گرانقدر مرآورده و مباحثه داشتند و در دوران بازنشستگی می فرمودند: بحمد الله در تمامی مأموریت ها سعی می کردم از محضر علمای بزرگ استفاده کنم و می توانم بگویم که آنچه خداوند در این مأموریت ها به من توفیق داده بر اثر راهنمایی این علما بزرگوار بوده است.» (دبیران حکیمه، ۱۳۷۶ ص. ن)

۳-۴ دبیران و محمد حسین شهریار تبریزی

مرودات شعری وی با شهریار چنان بوده است که استاد شهریار در پاسخ به شعری که مرحوم دبیران به خط زیبای خود قطعه شعر عربی را به خط خوش قلمی کرده برای مرحوم دبیران می فرستاد و ذیل آن مرقوم می نماید: «این صفحه مشق نسخ خود را به عنوان یادگار خدمت دوست بزرگوارم جناب آقای غلامرضا دبیران، سالک روشندل عشق و عرفان و استاد شعر و اقسام خط شیرین فارسی و عربی و توفیق کاملترین ایشان را از درگاه حضرت احدیت خواستارم.» (الفبای عشق، ۱۳۸۷ ش ص. ۲۸)

۳-۵- نمای کلی از ویژگی های شخصیتی زنده یاد استاد دبیران:

مرحوم دبیران اصالت گوهر و وزانت هنر را با هم مبنای تلاش خود قرار داد دین خمیرمایه اصلی وجود وی بود تلاش و پیکاری و همت والا در رسیدن به خواسته ها و مقاصد عالیه از خصیصه های ذاتی وی بود، لیاقت و کاردانی در حوزه مدیریت و آگاهی به فنون اداره کشور و تدبیر مدن را از اجداد خویش به یادگار آورده بود. کسب علم در حوزه درس فقه و درس خارج و عالم بودن به ادبیات عرب از علاقه و محبت های خونی وی بود با شناخت دقیق از اوضاع جامعه در حال دگرگونی و تحول حضور در دانشگاه و طی مدارج و عناوین علمی راتا نهایت بر خود فرض دانست. به همین علت احترام به علما و بزرگان و اهل دانش توجه به عموم مردم و حمایت از فرهیختگان از محورهای اصلی سبک اداره وی بود وقتی از او خواسته شد تا در رژیم طاغوت به عضویت حزب حاکم درآید اگر چه عدم تبعیت را محل امنیت شغلی خویش دید اما نپذیرفت و از شغل های خود استعفا داد و پس از انقلاب اسلامی به عنوان استانداری یزد با درخواست مردم یزد و تأیید حضرت امام خمینی برای وی محقق گردید. (دبیران حکیمه، ۱۳۷۶ ص. ن - س)

۳-۶- آثار به جای مانده از مرحوم غلامرضا دبیران

۳-۶-۱- آثار علمی - پژوهشی - فنی

- تاریخ قرآن کریم تحقیق دوره کارشناسی که به عنوان پایان نامه دوره لیسانس به راهنمایی استاد بدیع الزمان فروزانفر در سال ۱۳۲۱ شماره ۱۹ فهرست پایان نامه ها دانشکده ادبیات ذکر گردیده است
- یک دوره دستور زبان فارسی
- ترجمه منثور: ترجمه فارسی بیش از نیمی از نهج البلاغه به نثر
- اختراع پرگار بیضی او موفق شد به اختراع پرگار رسم بیضی را هم دست یابد و گواهی ثبت آن را به شماره ۱۳۴۲/۱۰/۲۸ به شماره ۵۰۹۴ در نظام ثبت اختراعات و اکتشافات دریافت می نماید. (استاد غلامرضا دبیران (زندگانی و آثار)، ۱۳۹۴ ش ص ۶).

۳-۶-۲- آثار خوشنویسی:

- پانزده جزء از قرآن کریم به خط نسخ

- دیوان غزلیات حافظ به خط نستعلیق به ترتیب هر غزل در یک صفحه
- تحریرات ادعیه و ترجمه منظوم آن ها
- مرّعات مختلف به خطوط نستعلیق و نسخ و شکسته و ثلث

۳-۶-۳- آثار ادبی

۳-۶-۳-۱- دیوان اشعار

- دیوان اشعار شادروان دبیران به اهتمام خانم دکتر حکیمه دبیران به چاپ رسیده است. (دبیران، ۱۳۷۹ش)

۳-۶-۳-۲- ترجمه های منظوم

- ترجمه منظوم دعای کمیل
- ترجمه منظوم دعای توسل
- ترجمه منظوم دعای افتتاح
- ترجمه منظوم دعای روزه های ماه مبارک رمضان
- ترجمه منظوم بعضی از مناجات های امام سجاده
- ترجمه منظوم سوره مبارکه جمعه
- ترجمه منظوم قصیده لامیه از حضرت ابوطالب در دو وزن مختلف
- ترجمه منظوم قصیده بُرده
- ترجمه منظوم زیارت امین الله
- ترجمه منظوم فرمان مبارک مولای متقیان علی علیه السلام به مالک اشتر
- ترجمه منظوم قصیده «النبی محمد» دانشمند مسیحی مارون بیک عبود رئیس دانشگاه علیه لبنان.
- ترجمه چند مقاله از مقامات حریری
- ترجمه منظوم یکی از قصاید مرحوم علامه صالح مازندرانی
- ترجمه یک دور نحو عوامل ملا محسن
- ترجمه الفیه ابن مالک (دبیران، ۱۳۷۶ش)

۴- نویافته های پژوهش

ترجمه منظوم زیارت امین الله

<p>حجّت حق بندگان رایا امیرالمؤمنین وی همه کردارتو بر وفق قرآن مبین زی جوار خویش برد و برگزیدت بس مکین ای تورا حجّت رسا بسیار بر خلق زمین تا که باشد با قضای تورا رضای من قرین دوستدار دوستانت باشم و پاکان دین بر بلای توشکیم آنچنانک اهل یقین یاد اکمال نعم دارد دل جانم رهین توشه ی تقوای بگیرم بهر روز واپسین</p>	<p>السلام ای در بسیط ارض یزدان را امین ای جهادت را به راه دین جهان یکسر گواه از پیمبر پیروی کردی به هر ره تا خدای دشمنانت را پی الزام شد حجّت تمام بارها مطمئن گردان به تقدیرت مرا دل به یادت مولع و بی تاب باشد بردعا در زمین و آسمانت دوست آیم در شمار فضل احسان تورا گویم سپاس بی شمار شادی دیدار رویت را به جان شائق شوم</p>
---	--

پیرو پاکان و دور از راه و رسم دشمنانت زین جهان همدتو بگزینم ای جان آفرین

<p>دوستان را ره به سوی درگه والای توست وانکه را نوری ز عرفان، دل پُر از پروای توست وان که فرماید اجابت ذات بی همتای توست وانکه سویت باز گردد توبه اش ممضای توست دست آن گیری که در درماندگی جویای توست وعده هایت بندگان را حاصل از ایفای توست ای همه کردارها نزد تو و پیدای توست</p>	<p>ای خدا اهل یقین را دل همه شیدای توست هر که آهنگ تو دارد با نشانی ساطع است آن که می خواند تو را آوای او بالا بری مستجاب آید دعای آن که با تو راز گفت هم ببخشایی بر آن اشکی که می بارد ز بیم هر که جوید از تو یاری یاری او می کنی لغزش آن را ببخشایی که پوزش خواهدت</p>
---	--

رزق روزی خوارگان از نزد تو آید فرود	بیشی انعام از جود نعم افزای توست
آن که را آمرزشی جوید بیامرزی گناه	وان که را باشد نیازی مقضی از اعطای توست
خواستاران را به درگاهت بسی پاداش هاست	وانچه پی درپی فزون بخشی هم از آلالی توست
خوان نعمت بندگان را بی دریغ آماده است	تشنگان را هم پر آبشخوار از اسقای توست
بار الها حشر من با اولیاء خویش دار	می پذیر از من دعا را وانچه در اثناء توست
احمد مرسل علی و فاطمه سبطین پاک	شافع ما دوستیشان عروۃ الوثقای توست

منتهای آرزوی من تویی در هر مقام
هر چه بخشودی و بخشایی همه نعمای توست

ذات پاک تو اله و سید و مولای ماست	در گذر از آن که یار خاندان مصطفاست
باز دار از ما شرور دشمنان کز ما به خویش	باد مشغول آن که در اندیشه های نارواست
حق بلند و آشکارا دار و باطل محو و پست	تو به هرکاری توانا قدرت بی منتهاست

تادبیران را امید رحمت و بخشایش است
بر بلای توشکیبا بر قضای تورضاست
(دبیران، ۱۳۴۶)

۵- تحلیل و بررسی ترجمه منظوم زیارت امین الله

۵-۱- انتخاب قالب شعری مناسب برای ترجمه

نخستین عاملی که در تحلیل این ترجمه منظوم، باید مد نظر داشت انتخاب بهترین قالب و ظرف شعری است برای این مژروف متعالی. تسلط زنده یاد دبیران بر زوایای گوناگون شعرو ادب و زبان فارسی موجب گشته است که در ضمن ترجمه زیارت امین الله، از قابلیت ها و زمینه های موجود در شعر فارسی استفاده نموده در راستای تقویت جنبه ادبی ترجمه، و فاخر نمودن

ابیات و ارزش نهادن به عبارت های معادل انتخاب شده، تلاش نماید؛ همین امر موجب می گردد که کلام از نظم صرف پافراثر نهاده و به عرصه شعر وارد شود. از جنبه های قابل ذکر در این عرصه این است که استاد قالب ترکیب بند را که می توان گفت ترکیبی از چند غزل است، برای سرودن، برگزیده است و همین امر بیانگر توجه ایشان به ارزشهای قالب و ساختار و فرم شعر در ایجاد یک متن فاخر ادبی است. اگر چه کوتاه بودن و کم بودن متن در این انتخاب، مؤثر بوده است.

۵-۲- ترجمه منظوم امین الله و اقتفای آن از هفت بند کاشی

مولانا کمال الدین حسن بن محمود کاشی اصلاً از کاشان و مقیم آمل در اواخر سده دهم و نیمه نخست سده هشتم هجری قمری می زیسته است. تمام شهرت کاشی در منقبت گوئی خاندان رسالت و ائمه اطهار است؛ آنچنان که گوئی چون اختری تابناک در آسمان مدح اهل بیت علیهم السلام پرتوافشانی کرده و تجلی بخش شاعران این عرصه از دیرباز تا کنون گشته است (عاطفی، ۱۳۸۸ ش ص ۲۱). بی شک شهرت مولانا حسن کاشی به هفت بند است که به خاطر ویژگی های وزن و ردیف قافیه و ساختار قالب و هم به علت اشتغال بر مضامین بلند و عالی و منطبق با واقعیت و پرهیز از غلوهای شاعرانه موجب گشت که بسیاری از شاعران و گویندگان فارسی تاسی و پیروی از این سروده را برای خود فخر و فرض بدانند (هندی، ۱۳۸۸ ش ص ۱). تا جایی که می توان گفت هفت بند کاشی به عنوان نماد شعر شیعی حتی قبل از دولت صفویه در بین شاعران فارسی زبان، نام آور گشته و به عنوان سرمشق و الگو برای سرایندگان محب اهل بیت علیهم السلام در اقصا نقاط ممالک اسلامی قرار گرفته است. (سبعه سیاره در جواب هفت بند کاشی، ۱۳۹۲ ش ص ۴)

اینک با این اشاره کوتاه نیز، اهمیت و جایگاه ویژه عنایت مرحوم دبیران به اقتفا از هفت بند کاشی در ترجمه منظوم زیارت امین الله به خوبی آشکار می گردد. حقیقتاً انتخاب، موقعیت شناسی و تیزهوشی و تسلط وی بر ادب سترگ آیینی شیعه، شگفتی برانگیز است. از آنجا که متن مورد ترجمه زیارت حضرت امیر علیه السلام است؛ مترجم نیز بهترین قالب و ساختار را برای این ترجمه ادبی، برگزیده است. از سوی دیگر نوآوری و خلاقیت مرحوم دبیران در نوع خاص تأثیر پذیری از هفت بند کاشی هم جالب توجه است. در مقوله جوایبه شاعران نمونه هایی چون اقتفا و یا تضمین هفت بند در قالب مسمط مخمس و یا تضمین هفت بند کاشی به صورت

ملّع و یا شرح هایی که بر هفت بند کاشی نگاشته شده است (هندی، ۱۳۸۸ ش ص. سی و سه) اما این گونه توجه به ساختار نمادین هفت بند کاشی در ترجمه یک اثری که به نام حضرت امیر علیه السلام شناخته شده است و قرار است به فارسی منظوم ترجمه گردد، یک نگاه لطیف و نوآوری خلاقانه است.

مرحوم دبیران با توجه به متن اندک زیارت امین الله دو بند اول و ششم هفت بند کاشی را مورد پیروی و اقتفا قرار داده است. ابتدا در ترجمه منظوم با این بیت آغاز شده است:

السلام ای در بسیط ارض یزدان را امین حجّت حق بندگان را یا امیر المؤمنین
ای جهادت را به راه دین جهان یکسر گواه وی همه کردارتو بر وفق قرآن مبین

در بند نخست هفت بند ملاحسن کاشی چنین آمده است:

السلام ای سایه ات خورشید رب العالمین آسمان عزّ و تمکین، آفتاب داد و دین
مفتی هر چهار دفتر، خواجه هر هشت خلد داور هر شش جهت، اعظم امیر المؤمنین
مقصد تنزیل «بلّغ» مرکز اسرار غیب مطلع «یتلوه شاهد» مقطع حبل المتین
عالم علم «سلونی» شهسوار «لو کشف» ناصر حق، نفس پیغمبر، امام المتقین
صورت معنی فطرت باعث ایجاد خلق اشرف اولاد آدم، نفس خیر المرسلین
صاحب یوفون بالتذر، آفتاب انما قرّة العین لعمرک، نازش روح الامین
در جهان از روی حشمت چون جهانی در جهان بر زمین از روی رفعت، آسمانی بر زمین
(کاشی، ۱۳۸۸ ش ص. ۱۶۳)

در بخش پایانی ترجمه نیز مرحوم دبیران چنین قافیه را تغییر می دهد:

ذات پاک تو اله و سید و مولای ماست در گذر از آن که یار خاندان مصطفاست
باز دار از ما شرور دشمنان کز ما به خویش باد مشغول آن که در اندیشه های نارواست
حق بلند و آشکارا دار و باطل محو و پست تو به هر کاری توانا قدرتت بی منتهاست

و این دقیقاً برگرفته از بند ششم هفت بند کاشی است که ابیات چند از آن آورده شده است:

ای که فرمان قضا موقوف فرمان شماست
 آفتابی کآسمان در سایه اقبال اوست
 چشمه ای کز وی محیط آفرینش قطره ای است
 پیر مکتب خانه ابداع یعنی جبرئیل
 هرکجا در مجمع قرآن، خدا را آیتی است
 نسبت قدر تو را با چرخ گردون چون کنم؟
 دور دوران فلک دوری ز دوران شماست
 پرتوی از لمعه گوی گریبان شماست
 قطره ای از لجه دریای احسان شماست
 با همه ذهن و ذکاء طفل دبستان شماست
 درکمال فضل و رفعت خاصه درشان شماست
 زان که اوج او حضيض قدر دربان شماست
 (کاشی، ۱۳۸۸ ش ص. ۱۶۶)

۵-۳- صور خیال در ترجمه منظوم امین الله و ارتباط آن با تخیل و ادبی و هنری بودن متن کاربرد عناصر تخیلی کلام در شعر، و بهره بردن از ابزار علم بیان، همچون تشبیه، استعاره، مجاز و کنایه از اصلی ترین عوامل ادبی شدن متن است مهمترین بعد از ابعاد زیباشناختی، همانا بررسی کاربرد صور خیال در یک اثر ادبی است. ایماژهای شاعرانه یا صور خیال در نگاه ناقدان امروز «در حقیقت مجموعه ی امکانات بیان هنری که در شعر مطرح است و زمینه ی اصلی آن را انواع تشبیه، استعاره، اسناد مجازی و رمز و گونه های مختلف ارائه تصاویر ذهنی تشکیل می دهد» (شفیعی کدکنی، ۱۳۷۲ ص. ۱۰).

می توان گفت یکی از ابزارهای مؤثر برای دسته بندی و طبقه بندی شعر در کانون تحولات سبکی صور خیال است چرا که وقتی سبک دچار دگرگونی شود ساختار تشبیهی و استعارات از جمله نخستین حمل هایی است که این تحول را نشان می دهد (نقش تشبیه در دگرگونی های سبکی، ۱۳۸۴ ص. ۸۷)

استفاده از هریک از نمودهای تخیلی کلام همچون استعاره تشبیه و غیره، نشان دهنده اوج خلاقیت و نوآوری یک شاعر و میزان ابتکار وی است. وقتی قرار است فرم ادبی یک نوشته از فرم زبان متداول و طبیعی خارج شود، اوج بگیرد و به یک کلام ماندگار و متعالی تبدیل شود، تخیل وارد عرصه متن می شود؛ اصولاً شعر، زمانی خلق می شود که بتوان تشبیهی خوش و یا استعاره ای دلکش در آن یافت؛ در غیر این صورت کلام جز نظم نخواهد بود و در ماسوای آن ها گوینده را فضل وزنی خواهد بود و بس (شفیعی کدکنی، ۱۳۷۲ ص. ۷)

۵-۴- نمونه هایی از صور خیال و خلاقیت های شاعرانه در ترجمه فارسی منظوم امین الله - اغراق با استفاده از دلالت تضمینی واژه بسیط و افزودن آن در ترجمه در متن عبارت عربی، عبارت «فی ارضه» است. کاربرد کلمه بسیط ارض توسط شاعر، در

بیت زیر، ترکیبی را ایجاد کرده است که که معنی کل زمین و سطح کره خاک را در ذهن تثبیت می کند؛ البته این جزو اعتقادات حقه شیعه است ولی این اغراق لطیف و خلاقیت شعری، ذهن مخاطب را یاری می نماید تا با یک موسیقی معنایی لطیف و زیبا این حقیقت را دریابد:

السلام ای در بسیط ارض یزدان را امین حجت حق بندگان را یا امیر المؤمنین

سعدی نیز در قصیده ای با کاربرد «بسیط زمین» اغراق شاعرانه زیبایی را در انتشار نفس سعدی همچون نسیم صبح و روشنایی سحرگاهی در سطح کره خاک، خلق کرده است:

سعدی همه نفس که برآورد در سحر چون صبح در بسیط زمین انتشار کرد

- کاربرد مجاز کل در معنی جزء

در بیت زیر، کاربرد مجاز در کلمه جهان، زیبایی غریبی خلق کرده و آن ذکر کل و اراده جزء است. در حالی که در متن اصلی، اثری از این فرآیند تخیلی دیده نمی شود «أَشْهَدُ أَنَّكَ جَاهِدْتَ فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ»:

ای جهادت را به راه دین جهان یکسر گواه وی همه کردارتو بر وفق قرآن مبین

- تجنیس رضا با قضا همراه با استعاره

در بیت زیر جناس مضارع رضا با قضا از آرایه های لفظی است که همراه شده با استعاره ای که شاعر همنشین بودن را بین رضا و قضا قلمداد کرده است؛ با نگاهی شاعرانه می توان گفت «رضا» به کسی تشبیه شده است که می تواند با «قضا» همنشین باشد. در حالی که در متن این بار معنایی متفاوت است. اللَّهُمَّ فَاجْعَلْ نَفْسِي مُطْمَئِنَّةً بِقَدْرِكَ رَاضِيَةً بِقَضَائِكَ:

بارها مطمئن گردان به تقدیرت مرا تا که باشد با قضای تو رضای من قرین

- استعاره مکنیه و جان بخشی و همراه کردن آن با صنعت تکرار در بیت زیر شاعر با آوردن دو صفت حریص بودن و دیگری بی تاب شدن که هر دو از لوازم انسانی است، استعاره مکنیه ای برای «دل» ساخته است و بر بار ادبی متن افزوده است. با نگاهی به متن اصلی خلاقیت شاعر را به زیبایی در می یابیم. «اللَّهُمَّ فَاجْعَلْ نَفْسِي مُطْمَئِنَّةً بِقَدْرِكَ رَاضِيَةً بِقَضَائِكَ مُوَلَّعَةً بِذِكْرِكَ وَ دُعَائِكَ» در حقیقت، شاعر با جایگزین کردن کلمه دل که در ادبیات فارسی دارای بار عاطفی بسیار است آن را ترجمه کلمه نفس قرار داده و آنگاه با این دو استعاره، زیبایی ادبی را خلق کرده است. در ضمن تکرار کلمه دوست، در واژه های «دوستدار» و «دوستان» از نمونه های زیبای تکرار می باشد:

دل به یادت مولع و بی تاب باشد بردعا دوستدار دوستانت باشم و پاکان دین

- تشبیه خود به اهل یقین با وجه شبهه شکیبا بودن در بیت زیر، شاعر در ترجمه عبارت عربی، تشبیه را افزوده است. من به عنوان مشبهه و اهل یقین به عنوان مشبه به و شکیبا بودن وجه شبهه و آنچه آنچنان که را به عنوان ادات تشبیه قرار داده و گونه ای از تشبیه مرسل را ایجاد کرده است:

در زمین و آسمان دوست آیم در شمار بر بلای تو شکیم آنچنانک اهل یقین

- استعاره مکنیه و جان بخشی برای دل در بیت زیر استعاره مکنیه چنین آورده شده است که یاد اکمال نعم تو دل و جانم رهین نعمت های تو می دارد. اول که یاد اکمال نعم چنین می کند و دیگر این که دل و جان می تواند مرهون و مدیون شود هر دو استعاره مکنیه است در حالی که در متن دعا اللهم فَاجْعَلْ نَفْسِي ... شَاكِرَةً لِفَوَاضِلِ نِعْمَائِكَ ذَاكِرَةً لِسَوَابِغِ آلائِكَ آمده است که خدایا نفس مرا شاكر نعمت های خود قرار بده.

فضل احسان تو را گویم سپاس بی شمار یاد اکمال نعم دارد دل جانم رهین

- استفاده از موسیقی درونی و واج آرایه همراه با تشبیه

در بیت زیر تکرار واج «ش» همراه با تکرار مصوت بلند «آ» واج آرایه زیبایی را در بیت ایجاد کرده است و افزون بر آن رابطه بین توشه و تقوا خود فرآیند تشبیه را به همراه دارد:
شادی دیدار رویت را به جان شایق شوم توشه ی تقوای بگیرم مهر روز واپسین

- استعاره مکئیه و جان بخشی

در بیت زیر، در مصراع «ای خدا اهل یقین را دل همه شیدای توست» شیدا بودن که صفتی است انسانی، شاعر به صورت استعاره مکئیه برای دل به کار گرفته است لازم به ذکر است که این استعاره در متن اصلی نیز وجود دارد: «اللَّهُمَّ إِنَّ قُلُوبَ الْمُخْتَبِينَ إِلَيْكَ وَاهْتَهُ» در حقیقت این استعاره توسط شاعر به زیبایی هر چه تمام تر از متن اصلی به متن ترجمه منتقل گردیده است.:

ای خدا اهل یقین را دل همه شیدای توست دوستان راه به سوی درگه والای توست

- همراه کردن مجاز و استعاره مکئیه در یک بیت

در بیت زیر، کاربرد اشک در معنای مجازی گریه کننده به زیبایی هر چه تمام تر در این عبارت آورده شده است. آنچه در متن دعا آمده است عَبْرَةَ مَنْ بَكِيَ مِنْ حَوْفِكَ مَرْحُومَةً گریه کسی که از ترس تو می گرید مورد رحم و بخشش تو قرار می گیرد بدین ترتیب در متن اصلی با کاربرد اسم مفعول «مرحومه» تخیل دیده نمی شود. در حالی که در ترجمه کاربرد مجاز یعنی بخشیدن بر اشکی که از بیم تو می بارد با خلق یک صورت خیالی مجاز، بر بار ادبی بیت افزوده است. و از سوی دیگر کاربرد استعاره برای باریدن اشک استعاره مکئیه را خلق کرده است که اشک به باران تشبیه شده است و آنگاه از لوازم باران یعنی باریدن را آورده است:

هم بیخشایی بر آن اشکی که می بارد ز بیم دست آن گیری که در درماندگی جویای توست

- صنعت مراعات النظیر

کاربرد نعمت همراه کلمه خوان نعمت بی دریغ و انتخاب کلمه آبشخوار همراه با کلمه تشنگان و اسقا مراعات النظیر و تناسب زیبایی را خلق کرده است. :
خوان نعمت بندگان را بی دریغ آماده است تشنگان را هم پر آبشخوار از اسقای توست

- تشبیه دوستی خاندان اهل بیت به عروة الوثقی و ریسمان محکم
احمد مرسل علی و فاطمه سبطین پاک شافع ما دوستیشان عروة الوثقای توست

۶- نتیجه گیری

الف) با این پژوهش آشکار گردید که ترجمه منظوم فارسی زیارت امین الله اثر غلامرضا دبیران نخستین و یگانه اثر شناخته شده در این خصوص می باشد و علی رغم پژوهش ها و جستجوها نمونه ای دیگر در این زمینه، یافت نشد.

ب) با مراجعه به کتاب ها و مقالات منتشر شده در موضوع نیایش های منظوم فارسی مشخص گردید که ترجمه منظوم زیارت امین الله اثر غلامرضا دبیران و ارزش های ادبی و آیینی آن مورد توجه قرار نگرفته است و این مقاله نخستین پژوهش ها در معرفی این اثر ارزشمند به حساب می آید.

پ) با توجه به شناخت و احاطه کامل سراینده این اثر به پیشینه درخشان ادب شیعی، این ترجمه منظوم در حقیقت جوابیه ای به هفت بند ملاحسن کاشی به حساب می آید و شاعر این دو نماد شیعی یعنی زیارت امین الله و هفت بند ملاحسن کاشی را به هم مرتبط ساخته و اثر بدیعی خلق کرده است.

ت) هنر شعری و خلاقیت ادبی، مورد توجه سراینده قرار گرفته و با ترکیب صور خیال با ترجمه منظوم، این اثر پا از حد نظم فراتر نهاده و به یک اثر فاخر شاعرانه تبدیل شده است. در این مقاله به شمه ای از این خلاقیت ها و صور خیال شاعرانه، اشاره شده است.

در خاتمه لازم به ذکر است که این پژوهش، نخستین گام لرزان و پر لغزش در تحلیل و بررسی یکی از آثار سراینده ای توانمند و ادیب، زنده یاد غلامرضا دبیران به حساب می آید و امید است با عنایت و تلاش محققین ضمن رفع نقص ها و کاستی های پژوهش حاضر، آثار دیگر این سراینده بزرگ مورد تحقیق و پژوهش قرار گیرد.

منابع و مأخذ

- ابوالفضل مرادی «رستا». "سبعه سیاره در جواب هفت بند کاشی." میراث شهاب (۱۳۹۲ش): ۳-۲۳.
- احمد رضایی جمکرانی. "نقش تشبیه در دگرگونی های سبکی." پژوهش زبان و ادبیات فارسی (۱۳۸۴): ۱۶.
- اسماعیل آل احمد. "استاد غلامرضا دبیران (زندگانی و آثار)." فراز البرز (۱۳۹۴ش): ۶-۸.
- پژوهشگران موسسه امام الهادی ع. موسوعة زیارات المعصومین. ۷ جلد. ۱۳۸۹ش: انتشارات پیام هادی ع، قم.
- جعفر بن محمد ابن قولویه. کامل الزیارات. غلامرضا عرفانیان یزدی و عبدالحسین امینی. نجف: انتشارات المطبعة المباركة المرتضوية، بلا تاریخ.
- حسن بن محمود کمال الدین کاشی. دیوان حسن کاشی. عباس رستاخیز. چاپ نخست، تهران: انتشارات کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۸ش.
- حسن عاطفی. "مقدمه دیوان کاشی." حسن کاشی. دیوان حسن کاشی. تهران: انتشارات کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۸ش. ۲۱-۵۰.
- دبیران حکیمه. "مقدمه." غلامرضا دبیران. هزاره در نحو. تهران: دفتر پژوهش های فرهنگی، ۱۳۷۶. ۱۶.
- سعید هندی. هفت بند هفتاد بند. چاپ نخست. تهران: انتشارات کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۸ش.
- سید رضا باقریان موحد. "کتاب شناسی ترجمه منظوم نیایش های معصومین ع." میراث شهاب (۱۳۹۲ش): ۱۹۷-۲۰۴.
- سید رضا باقریان موحد، رسول جعفریان و مهدی مهریزی. کتابشناسی نیایش های شیعه. چاپ نخست. تهران: انتشارات اداره کل فرهنگی شهرداری تهران، ۱۳۹۲ش.
- شهاب پروین زاد. "الفبای عشق." کیهان فرهنگی (۱۳۸۷ش): ۲۸-۲۹.
- علی اکبر صفری. "دبیر اعلم ساوجبلاغی و کتاب چاره ساز." پیام بهارستان (تابستان ۱۳۸۹): ص ۵۶۴-۵۹۳.

غلامرضا دبیران. اجد عشق (دیوان اشعار شادروان استاد غلامرضا دبیران شامل غزل ها
قصاید، مثنوی ها. حکیمه دبیران. ۴۱۶. یزد: انتشارات انجمن کتابخانه های استان یزد،
۱۳۷۹ش.

غلامرضا دبیران. زیارت امین الله با ترجمه منظوم. تهران: مؤلف، ۱۳۴۶.
غلامرضا دبیران. هزاره در نحو. تهران: دفتر پژوهش های فرهنگی، ۱۳۷۶ش.
محمد رضا حکیمی. "شناخت جامع. بینات (۱۳۹۰ش): ۴-۱۱.
محمد رضا شفیعی کدکنی. صور خیال در شعر فارسی. چاپ دوم. تهران: انتشارات
آگاه، ۱۳۷۲.

